

A BRIT KÖNYVTÁROSKÉPZÉS NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL

W. L. SAUNDERS*

A könyvtárosok oktatásáról és képzéséről kívánok szólni, és remélem nem tűnik szórásalhasogatásnak, ha előljáróban megmagyarázom, milyen értelemben használom ezt a két kifejezést. A szakmai *oktatás* (education) felfogásom szerint lényegében az alapvető elvekkel és célokkal, valamint a kérdéses szakmai tevékenységet megalapozó elmélettel foglalkozik – amennyiben ilyen elmélet létezik; esetünkben ez az információközvetítés folyamatára vonatkozik, mégpedig különböző megjelenési formában. Az elméletet, a célokat, az elveket, amelyeket eképpen tanulmányoznak, az oktatási folyamat során a könyvtári és információs munka teljes és átfogó spektrumában előforduló műveletekre, tevékenységekre alkalmazzák, ezekhez kapcsolják – ami viszont megköveteli a fontosabb műveleti készségek, pl. az online keresés, az osztályozás és indexelés valamilyen szintű megismerését és begyakorlását. Véleményem szerint az ilyen oktató tevékenység rendszeresen valamilyen felsőoktatási intézményben folyik, vagy ilyen intézmény (főiskola, egyetem vagy politechnikum) szervezi.

A *képzést* (training) viszont olyan tevékenységnek tartom, amely nagyrészt munkavégzés közben zajlik, egy ténylegesen működő egység – egy könyvtár vagy információs szolgálat – keretében. Ez a munkaadó felelősségébe tartozik, és ez az az eszköz, amellyel az alkalmazottak fejleszthetik és elmélyíthetik a nekik kijelölt feladatok elvégzéséhez szükséges készségeket. Elsősorban munka közben és nem az osztályteremben fejlődnek ki az olyan gyakorlati készségek, mint például a katalogizálás, az osztályozás, az indexelés, az irodalomkutatás, a könyvkiválasztás, a gyűjteményfejlesztés stb.

Mondandóm lényegét úgy tudnám összefoglalni, hogy a pályakezdőknél az *oktatás* és a *képzés* egy folyamatba kapcsolódik össze, amelyet az oktatási intézmények és a könyvtárak, illetve információs egységek együtt végeznek. Remélem ezt a későbbiek során még világosabbá tudom tenni.

Rátérve mondandóm velejére: először – kiindulásként – azt kell körüljárunk, milyen természetű tevékenységre készít fel oktatásunk és képzésünk – azaz milyen jellegű a könyvtári és információs munka. Mindjárt leszögezhetjük, hogy az utóbbi tizenöt-húsz évben e tevékenységek gyors változásokon – bizonyos tekintetben nem túlzás, ha azt mondjuk átalakuláson – mentek keresztül, és hogy egyes területeken a változás üteme egyre gyorsabb. Magától értetődik, hogy ez nemcsak a gyakorló szakemberek számára okoz problémákat, hanem azok számára is, akiknek az ő oktatásuk és képzésük a feladata.

*A Library and Information Services Council elnöke

Nagy-Britanniában a Könyvtári és Információs Szolgáltatások Tanácsa (Library and Information Services Council) munkacsoportot hozott létre a munkaerőhelyzet, az oktatás és a képzés tanulmányozására és a tapasztalatok összefoglalására. A munkacsoport azzal kezdte működését, hogy megpróbálta azonosítani és áttekinteni azokat a fő, külső tényezőket és hatásokat, amelyek a változást eredményezik. Véleményünk szerint legáltalább négy ilyen tényező van: a gazdasági, a szociális és demográfiai, az oktatási és a technológiai (amely valójában az információs technológiát jelenti).

Gazdasági területen az ipar megújításának szükségessége, ebből következően az innováció folyamatos hangsúlyozása hozta felszínre az információnak mint e folyamat elengedhetetlen segítőjének jelentőségét, és az ebből fakadó igényt új szolgáltatások kifejlesztésére, és a meglévők maximális kihasználására. A döntéshozók és a gazdaságilag egyre fontosabb technológiákkal, például a kőolaj-technológiával vagy a biotechnológiával foglalkozók információs igényei egyre fontosabbá válnak. De ugyanez a helyzet az üzleti és kereskedelmi jellegű információs igényekkel is. Vagyis azokon a területeken is megnőtt az információs igény, amelyek a múltban az információs szolgáltatás szempontjából messze a természet- és műszaki tudományok mögött álltak.

A másodiknak említett szociális és demográfiai szférában az egyik legjelentősebb hatás a társadalom számos rétegében tapasztalható szabadidő-növekedés. Ennek egy része nem szándékosan – a munkanélküliség vagy a részidős foglalkoztatás következtében – alakult ki. Más része a munkaidő csökkenéséből fakad, amely valószínűleg hosszú távon érvényesülő tendencia lesz. Bármilyen legyen is az oka, növekszik a kulturális és szabadidős típusú könyvtári ellátás iránti igény, és a szokatlan mennyiségű szabadidővel rendelkező emberek intellektuális ingerek iránti igénye. Az ilyen jellegű szükségleteket az a demográfiai tényező is erősíti, hogy az idős és nyugdíjas népesség aránya növekedik.

Egy másik jelentős szociális tendencia a hátrányos helyzetűek – beleértve a nemzetiségi kisebbségeket és a krónikus betegségben szenvedőket vagy rokkantakat is – iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődés: ez olyan problémákat vet fel, mint például az információval és a szórakoztató (rekreációs) irodalommal való ellátásuk (beleértve a közlekedési és a kommunikációs nehézségeket), a nyelvi és kulturális különbségekből fakadó ellentmondások.

Ezekhez a tényezőkhöz kapcsolódik az, hogy a modern, városias társadalmakban az élet egyre bonyolultabb; ugyanis ez a társadalom elkerülhetetlenül bürokratikusabb, így az átlagpolgárnak valószínűleg nagyobb szüksége van arra, hogy megbízható és könnyen kezelhető információforrásokból segítséget és útmutatást kapjon, hogy élete mindennapi feladataival – például a lakáskérdéssel, jogi és anyagi problémákkal, szociális szolgáltatások igénybevételével stb. – megbirkózzon. Természetes, hogy ezek mindegyikének sajátos hatása van az információellátásra, és következésképpen az oktatásra és a képzésre is.

Általánosabban megfogalmazva: úgy tűnik, hogy némileg megváltoztak az olvasási szokások általában, mégpedig annak a mértékében, amennyire a televízió és a hozzá kapcsolódó tömegkommunikációs eszközök átalakítják a társadalom általános kommunikációs modelljeit.

A harmadik környezeti hatás, amelyet oktatásnak neveztem, természetesen valamivel korlátozottabb érvényű. Ide tartoznak például olyan tendenciák, amelyek azt

mutatják, hogy országunkban hosszú távon valószínűleg nagyobb szerephez jut a felsőoktatásban a munka melletti oktatás és a levelező oktatás. Az alsó- és középfokú szinten is kimutathatók változások, például a problémamegoldó tanulás előtérbe kerülése a hagyományos oktatással szemben. Ez, valamint a mikroszámítógépek széles körű iskolai alkalmazása minden valószínűség szerint a könyvtárhasználati és információkeresési készségek minden eddiginél nagyobb hangsúlyt nyernek az iskolákban.

Ez elvezet a negyedik, – a technológiai tényezőhöz, ami számos formát ölthet. Itt vannak először is az online információs szolgáltatások széles körű bevezetéséből fakadó változások, amelyek a természettudományokon alapuló iparágakból gyorsan terjedőben vannak más iparágakra és tevékenységi körökre, – beleértve a felsőoktatási és közművelődési könyvtárakat is. Másodszor változásokat eredményezett a kormány és az ipar erősödő nyomása is annak érdekében, hogy az információs technológiát megértsék, és minél szélesebb körben használják. Harmadszor a Teletext és a Viewdata rendszerek fejlődésével kapcsolatos változásokat kell említenünk. Ezek valószínűleg tért hódítanak párhuzamosan az elektronikus kiadás különböző formáival és a felhasználókat szolgáló különböző számítógépes rendszerekkel; a végeredmény várhatóan az lesz, hogy sokkal szorosabb kapcsolat alakul ki a felhasználók és az információs rendszerek között, illetve a felhasználók képesek lesznek önállóan használni az információs rendszereket, és kevésbé támaszkodnak majd a könyvtárosokra és információs szakemberekre, mint közvetítőkre.

Ezeknek a környezeti változásoknak és hatásoknak az összejátszása valószínűleg meglehetősen megváltoztatja a könyvtárosok és információs szakemberek szerepét. A könyvtáros hagyományosan információt hordozó dokumentumokkal foglalkozott. Azt várták tőle, hogy kiválassza, beszeresse, a használatra előkészítse, ennek megfelelően szervezze és tárolja a kérdéses anyagokat. Bizonyos fókig szétsugárzásukkal is törődött, de ez a legtöbb könyvtárban meglehetősen passzívan történt, s a helybenolvasás és a kölcsönzés feltételeinek biztosítására szorítkozott. Csupán a tájékoztató és szakkönyvtárosok számára vagy az információs szakemberek számára jelentett a szétsugárzás élénk, dinamikus és kifelé irányuló feladatot.

Számos bizonyíték szól amellett, hogy országunkban e téren változások mennek végbe, hogy a könyvtári tevékenységek hagyományos triádja – rekreáció, művelődés, információ – közül az utolsó elem, az információ egyre jobban kiemelkedik. Ez nem korlátozódik a tudományos, műszaki, üzleti, kereskedelmi stb. élet ellátására; érvényesül például a helyi közösséget érintő információk biztosításának követelménye is; közművelődési könyvtáraink számára az ilyen típusú információellátás egyre nagyobb feladatot jelent.

Mind többet hallunk a könyvtáros közvetítői szerepéről is. Ez legalább kétféleképpen jelenhet meg. Elsősorban azt jelenti, hogy a könyvtárosok – vagy legalábbis néhány könyvtáros – lesznek azok, akik kiismerik magukat a gyorsan fejlődő, világméretű információs hálózat bonyolultságában, akik használóik – legyenek azok tudósok vagy mások – megbízásából képesek eligazodni a már jelenleg is ezernél több, eltérő tartalmú, elrendezésű és munkamódszerű számítógépes adatbázis között. A közvetítő szerep másodjára jelentheti az információs készségek és a szakterületi ismeretek összefonódását, ami által a könyvtáros nemcsak a használó nevében végzett keresésre lesz

képes, hanem arra is, hogy a visszakeresett anyagokat értékelje és elemezze, a felhasználónak "kiszereelt" (vagy "előre csomagolt") választ adjon. Egyre bizonyosabb, hogy a jövőben inkább a kérdésekre és a problémákra adott válaszokra lesz szükség, és nem pusztán bibliográfiai hivatkozások és dokumentumok biztosítására.

Végül "a könyvtáros szerepe" címszó alatt ejtenék szót arról az erősödő tendenciáról, hogy a könyvtári és információs készségekre – azaz bármiféle dokumentumok, legyenek azok írások, elektronikusak vagy audiovizuálisak, megszerzésének és kezelésének készségére, – szükség van a könyvtáraknak és információs egységeknek nevezett szervezetek hagyományos világán kívül is, s itt is megnyilvánulási lehetőséget keresnek. Ha valóban az információs társadalom felé haladunk – s hitem szerint ez történik –, nemigen kétkelhetünk abban, hogy az információkezeléssel kapcsolatos készségek és az információközvetítés folyamatának alapos ismerete az emberi tevékenységek minden eddiginél szélesebb körében, minden eddiginél nagyobb jelentőségre tesznek szert.

Világos, hogy az általam vázolt átalakulásnak komoly következményei vannak a könyvtári és információs szakemberek oktatásában és képzésében. Ezek közül talán az a legfontosabb, hogy egy ilyen dinamikus és gyorsan változó területen többé nem kielégítő az egyszer és mindenkorra szánt szakmai alapképzés; hogy a könyvtárosnak számítani kell arra, hogy pályája végéig időről időre továbbképző tanfolyamokon kell részt vennie, hogy új készségeket sajátítson el, és lépést tudjon tartani az új fejleményekkel és változásokkal. Mindebből pedig az következik, hogy a jelenlegi munkaerő folyamatos szakmai képzése mindenképpen fontosabb lesz, mint a könyvtári és információs területre lépő pályakezdekő alapvető szakmai oktatása.

Az általam taglalt változások és fejlődési trendek azt is eredményezik, hogy tovább bővül az alapvető szakmai felkészítés során oktatott tantárgyak köre, amely már így is rendkívül gazdag. Erre elsősorban az új technológia és a nem könyv-jellegű dokumentumok térhódítása, a vezetési-szervezési kérdések növekvő súlya, s ez utóbbihoz kapcsolódóan a kvantitatív módszerek és a gazdaságossági megfontolások előtérbe kerülése miatt került sor.

A munkaerővel, oktatással és képzéssel foglalkozó munkacsoport számára úgy tűnik, a fentiek elkerülhetetlen következménye az, hogy az általános könyvtárosokat képző alapvető szakmai oktatás hagyományos felfogása – vagyis a diákot megkísérelni a könyvtárosságnak jóformán valamennyi területére felkészíteni, a kisgyerekekkel való foglalkozástól a régi és ritka könyvek kezeléséig, a gyűjteményfejlesztésig vagy az online keresésig, – túlhaladott; hogy a sokkal nagyobb mérvű specializáció felé kellene haladnunk, még az alapvető szakmai oktatásban is. A másik alternatíva, hogy továbbra is megpróbálunk mindenből egy kicsit adni, minden valószínűség szerint olyan mérvű felszínességhez vezet, amely a jövő szakemberei számára elfogadhatatlan.

Nálunk, ahol a könyvtárosságot tanulóknak durván a fele hároméves felsőfokú (undergraduate) programot végez, másik fele pedig egyéves posztgraduális képzést kap egy hagyományos tudományágban, például történelemben vagy kémiában szerzett bakka-leureátus után, elképzelhető egy olyan kompromisszum, hogy a hároméves programot tágabbá vagy általánosabbá tesszük; és a specializált képzést a rövidebb, egyéves kurzusra korlátozzuk. A posztgraduális képzésben résztvevők természetesen egy szaktárgyat is

magas szakértői szinten ismernek könyvtári és információs készségeiken túl, és így a legtöbbet teszik annak a közvetítői szerepnek a megvalósulásáért, amelyet itt korábban említettünk, továbbá természetesen eleget tesznek a szaktájékoztatói és gyűjteményfejlesztői feladatoknak, amelyek a felsőoktatási, szak- és más tudományos könyvtárakban felmerülnek.

Térjünk át a képzés kérdéseire. Mint jeleztem, ez inkább a munkaadó mint a könyvtáros iskola feladata, és legalább négy formája van: a könyvtáros iskolát megelőző képzés; a könyvtáros iskolát követő, vagyis "bevezető" képzés, amely a frissen végzett könyvtárosokat bevezeti a könyvtári gyakorlatba; munkaköri képzés; és továbbképzés. A legutolsó az alkalmazott távlati szakmai és személyes fejlődését szolgálja, és az a célja, hogy képes legyen adottságait maximálisan kihasználni.

A képzést nagyobb részben "házon belül" végzik, és ha a könyvtár elég nagy, saját képzési meghívott(ak)at is foglalkoztat. Gyakori azonban, hogy a könyvtárnak más intézmények által indított rövid tanfolyamok után kell néznie, vagy egy speciális oktatói teamet kell alkalmaznia, hogy a tanfolyamot helyben bonyolíthassa le. Ezzel kapcsolatban azt emelném ki, hogyha a könyvtárak a modern tudományt hatékony szolgáltatásokkal kívánják ellátni, tökéletesen jártasnak kell lenniük a modern módszerekben; s mivel ezek örökké változnak, fejlődnek, az oktatásnak, hogy lépést tarthasson velük, valóban igen komoly prioritást kell élveznie. Ebből következik, ha nehéz idők járnak, és takarékoskodni kell, valószínűleg a képzés a költségvetés utolsóként csökkentendő rovata.

Végül néhány szó a felhasználók képzéséről. Az információ jelentőségének növekedése megköveteli, hogy azok, akiknek szüksége van rá, ne csak értékével legyenek pontosan tisztában, hanem hozzáférhetőségének és felhasználásának módjával is. Ezt vizsgálva munkacsoportunk arra a szilárd meggyőződésre jutott, hogy az információval való élés tudatosságának kifejlesztését, valamint az információkereső és könyvtárhasználati készségek elsajátítását a legkorábbi szakaszban, az általános iskola alsó osztályaiban kell elkezdni, és a felsőfokú oktatásig továbbvinni, sőt ezen túl is, amikor a közművelődési könyvtárak és a felhasználókat alkalmazó szervezetek átvehetik ezt a feladatot. Munkacsoportunk alkotott egy nem túl elegáns szót a literacy (írni-olvasni tudás) mintájára, az informacy-t (infokészség?), amely az információs tudatosság és az információ hasznosítására való képesség kifejezésére szolgál; az e szóban foglalt tartalom társadalmi méretű megvalósítására országos mozgalom indítását tartja szükségesnek.

(Fordította: ORBÁN Éva)